

УЧАСТЬ МУЗЕЙНИХ ПРАЦІВНИКІВ В АРХЕОЛОГІЧНИХ ДОСЛІДЖЕННЯХ КАРСТОВИХ ПОРОЖНИН НА ЗАХІДНОМУ ПОДІЛЛІ

Стаття присвячена особливостям геологічного формування печер на території Західного Поділля та їхньому антропогенному використанню з найдавніших часів до сьогодення. Розглядаються питання історії досліджень карстових порожнин в цьому регіоні та роль і значення музейних закладів для їхнього вивчення й археологічних досліджень. Висвітлюються особливості консервації, музеєфікації та збереження карстових печер Західного Поділля.

Ключові слова: грот, печера, святилище, германські руни.

Тернопільська область є унікальним регіоном України, де концентрується найбільша кількість археологічних старожитностей від доби палеоліту до середньовіччя. Тут же знаходиться третина замкових та оборонно-фортифікаційних споруд країни. Всесвітню славу цьому краю принесли печера Вертеба, Збруцький ідол Святovid та Михалківські золоті скарби. Західне Поділля, після Криму, посідає чільне місце за кількістю природньо-карстових порожнин. За попередніми підрахунками, в більш ніж 80 населених пунктах налічується понад 120 печер, гротів, навісів¹.

¹До утворення цих природних пустот спонукали геологічні особливості рельєфу. За природньо-географічним розташуванням більша частина області знаходиться в географічній зоні «Західне Поділля». За спелеологічним районуванням край належить до Подільсько-Буковинської карстової області Придністровського лівобережного карстового району [8, с.5–12]. Подільсько-Буковинська карстова область розташована в межах південної частини Волино-Подільської плити на початку з'єднання з південно-західною частиною Російської плити та Передкарпатського прогину. В цій зоні понад 20 мільйонів років тому в тортонському віці неогенового періоду на південно-західній частині Руської платформи існувало тепле Сарматське море. У солейдному басейні цього моря сульфат кальцію міг осідати як гіпс або ангідрит. Коли Сарматське море почало висихати, воно розбилося на окремі водойма-лагуни, в яких гіпси осідали у вигляді горизонтальних шарів-ліній. Гіпсоандрігітова товща міоценового віку розповсюджувалася в зоні стику Східноєвропейської платформи з Передкарпатським прогином, яка простягається з північно-східної на південно-західну частину території смугою завдовж-

Печери є унікальними пам'ятками неживої природи. Вони є важливими об'єктами дослідження для археологів. Починаючи з доби палеоліту, печери використовувалися людьми в якості тимчасових і постійних жител, притулків у разі небезпеки і в негоду, камер для зберігання запасів їжі і сховищ майна, меморіальних поховальних місць, а також в якості культових язичницьких святилищ та християнських центрів (каплиці, скити, монастирі, церкви).

Перша згадка про печеру, яка ймовірно знаходилися на Західному Поділлі – це печера Домомарини. Вона згадується в Галицько-Волинському літописі за 1242 р. [5, с. 400]. За версією М. Грушевського, печера могла знаходитися поблизу с. Домомарич біля Тернополя [7, с.1–2; 8, с. 610]. В науковій літературі опис печер Західного Поділля подає в XVIII ст. дослідник Г. Жончинський. Він вказав на природні порожнини поблизу сіл Кривче та Королівка Борщівського, с. Оліїв Зборівського, с. Біще Бережанського районів [46, с. 25–26]. Один із засновників «Руської трійці» та співредактор альманаху «Русалка Дністрова» Я. Головацький на I Археологічному з'їзді в Москві (1869 р.) виступив з доповіддю, в якій подав відомості про печери Вертеба в Більче-Золотому та м. Борщеві, в селах Крутилів Гусятинського і Рукомиш Бучацького районів [6, с. 242].

Перше офіційне повідомлення про археологічне обстеження печер припадає на 1820 р. Так, орендатор землі в Більче-Золотому Я. Хмелецький зацікавився печерою Вертеба. Він побував у підземеллі, знайшов сліди вогнищ, людські кістки, фрагменти посуду. Звичайно, це були суто аматорські пошуки [34, с. 99]. Новим кроком у дослідженні печер на Західному Поділлі були розвідки, здійснені наприкінці XIX ст. дослідниками А. Кіркором, Г. Осовським, а в першій половині XX ст. – К. Гадачком та В. Пшибиславським. Ними досліджувалися печера Вертеба в Більче-Золотому, в селах Городок та Винятинці Заліщицького, в селах Городниця Підволочиського, Звенигород і Порохо-

ки до 300 кілометрів, та шириною від 40 до 80-ти кілометрів [8, с.35–42]. Карстові процеси проявилися в районах, де зосереджені відклади вапняків та інших карстуючих порід. Як правило, вапняки характеризуються слабкою розчинністю, але в певних фізико-географічних умовах їхня розчинність зростає за рахунок достатньої кількості розчиненого у воді вуглекислого газу [15, с.54–68; 20].

ва Бучацького районів та м. Монастириська. Результати їх досліджень фіксують матеріали енеоліту (Більче-Золоте) та середньовіччя [41].

М. Орлович подав відомості про грот біля Гримайлова та в с. Крутилів Гусятинського району, про грот у с. Улашківці на Чортківщині, що пов'язаний з культом святого Онуфрія, грот в с. Монастирок і печери в Більче-Золотому, селах Королівка, Кривче, Сапогів Борщівського, а також грот у с. Голіградах та скельну каплицю в с. Винятинці Заліщицького районів [43, с. 120–162]. Т. Сулімівський досліджував давньоруське поховання XIII ст. у печері Королівська поблизу с. Королівка Борщівського р-ну [47, с. 25].

З-поміж працівників музейних закладів, які займалися дослідженням печер, варто відзначити талановитого польського археолога та геолога Г. Осовського. З 1878 р. він був обраний членом Антропологічної комісії Академії Наук у Кракові, а в 1891 р. – призначений на посаду керівника Археологічного музею цієї установи. Він здійснював дослідження печер не тільки на території Польщі, але й Східної Галичини [37, с. 256–257]. Упродовж 1890–1892 рр. Г. Осовський проводив розкопки в печері Вертеба у Більче-Золотому [44]. Під час розкопок ним була застосована передова для того часу методика досліджень, яку практикували французькі археологи. За результатами проведеної роботи ним було видано точний план печери [45]. Це була перша топографічна карта печер України. Система умовних позначень, яка розроблена Г. Осовським, є актуальною для сучасних спелеологічних досліджень [37, с. 261–262].

Поряд із польськими фахівцями, дослідження печер Західного Поділля здійснювали українські науковці – члени Наукового товариства імені Т. Шевченка (НТШ) та працівники Археологічного музею НТШ. У 1914 р. разом з професором Львівського університету Я. Чекановським печеру Вертеба досліджували молоді науковці В. Гребеняк та Я. Пастернак [34, с. 100]. У 1928–1929 рр. вивчення печери Вертеба проводила археологічна експедиція НТШ під керівництвом О. Кандиби [17, с. 1–14]. На території Заліщицького р-ну Ю. Полянський обстежував печеру Лиличка біля с. Щитівці, де виявив старожитності середньовіччя, а в с. Касперівці – стоянку муст'єрського часу [30, с. 23]. Директор Археологічного музею НТШ Я. Пастернак та Ю. Полянський, обстежуючи печеру в с. Космирин Бучацького р-ну, припустили, що ця

порожнина була мало придатною для проживання через відносно високу вологість та небезпеку завалів, тому використовувалася короткий термін [29, с. 63, 153]. Відомий український історик І. Крип'якевич подав відомості про грот святого Онуфрія в с. Улашківці Чортківського та печеру в с. Скалат Підволочиського районів [19, с. 1–2]. Печери цікавили відомого галицького археолога В. Карповича (псевдонім – Б. Януш). У різні часи він працював в музеї Наукового товариства імені Шевченка, співпрацював з Подільським музеєм у Тернополі, був консерватором доісторичних пам'яток у Львівському, Станіславському та Тернопільському воєводствах [4, с. 5–7]. У науковому доробку дослідника є відомості про печери в селах Городку, Лисичники, Голігради, Щиківці, Винятинці, Устечко, Заліщицького, в Струсові Терехівського Лешниках Бережанського, Порохові Бучацького районів та в селах Калагарівка і Рашківці поблизу Скалата. Використання цих природних пустот В. Карпович датував часом середньовіччя [42, с. 172].

Після Другої світової війни спеологічне обстеження Західного Поділля проводили В. Радзівський [31] та Ю. Зімелс [16, с. 34–38]. Завдяки їхнім наполегливим пошукам були відкриті і досліджені нові карстові пустоти. Цей почин успішно продовжував Тернопільський обласний спелеоклуб «Поділля». Дослідженнями в цьому напрямку займалися природознавці – С. Пастернак, К. Татаринів, І. Підоплічко. Вони фіксували фауністичні рештки плейстоценового і голоценового часу в печерах у Кривчому, Більче-Золотому, с. Сапогів Борщівського р-ну, у м. Чорткові та його околиці, в с. Синяково (тепер – мікрорайон міста) [28, с. 89–93; 38, с. 22–28; 39]. Водночас 50–70-ті рр. ХХ ст. знаменувалися активністю спеологічних обстежень. Археологами, на відміну від їхніх попередників, що досліджували печери з кінця ХІХ ст. до 1940 р., дослідження певним чином не проводилися.

У 1956 р. І. Свешніков, який в той час працював у Львівському історичному музеї, проводив археологічні дослідження печери Вертеба. За матеріалами його розкопок встановлено, що трипільське населення використовувало печеру в якості сховища під час вторгнення на територію Прикарпаття і Поділля войовничих племен культури шнурової кераміки. Аналогічні висновки зробив в кінці ХІХ ст. Г. Осовський [33, с. 152].

Влітку 1979, 1980 і 1982 рр. печеру Кошова поблизу с. Лисичники Заліщицького р-ну досліджувала Дністровська археологічна експедиція Київського державного університету імені Т. Шевченка під керівництвом Ю. Малєєва. За матеріалами розкопок встановлено, що печера використовувалася у XVII ст. в якості укриття від небезпеки турецьких нападів на Поділля у 1672 р. [21, с. 279; 22, с. 52–54]. В узагальнюючих працях дослідник І. Винокур інтерпретував печеру Язичницька поблизу с. Монастирок Борщівського р-ну як печерний скельний храм IX ст., а Б. Тимошук та І. Русанова – грот у с. Звенигород Бучацького р-ну як святилище давніх слов'ян [40, с. 186].

Серед теперішніх працівників музейних закладів, які здійснювали обстеження печер, варто відзначити наукового співробітника Львівського історичного музею В. Артюха. У складі археологічної групи екологічної експедиції «Дністер» проводив пошукові роботи на лівобережжі Дністра та його притоках – ріках Золота Липа, Стрипа, Коропець, Провал, Серет, Нічлава [3, с. 251–253]. Досліджувалась печера в с. Стінка Бучацького р-ну, яка інтерпретується як ранньохристиянський храм. Дешифруванням графіті з цієї печери займався Б. Рідущ. Згідно його інтерпретації, напис у вівтарній частині печери можна прочитати як «лешує». Поряд – свастикоподібний хрест, віднесений до тюркського рунічного знаку бога Тенгі. З прийняттям християнства він перетворився на знак хреста і міг означати як Христа, так і Бога. За його версією, цей напис може розшифровуватися як «Бог Ісус» або «Христос Ісус». У західній частині печери знайдено семизначний рунічний запис, який не піддається прочитанню. Під ним – три рунічні знаки, що за цифровим значенням означають цифру 1168. Ця дата приблизно відповідає датуванню пам'ятки за керамічним матеріалом, що виявлений поблизу печери [32, с. 46–51].

У печері в с. Городок Заліщицького р-ну виявлені В. Артюхом матеріали датуються середньовіччям (XIV–XV ст.), а в Мельниці-Подільській Борщівського р-ну фіксуються старожитності трипільської культури та середньовіччя (XV–XVII ст.). У с. Устя обстежені дві печери. За твердженням В. Артюха, вони викопані ченцями в давньоруський час. Найбільш близька до них за типом печера в с. Страдч на Львівщині [1, с. 3–7; 2, с. 139].

Відзначимо значну працю директора Борщівського краєзнавчого музею М. Сохацького, який понад два десятиліття досліджує печери. Так, у 1991 р. ним обстежувалася печера в смт. Мельниці-Подільській. У закладеному шурфі 1х2 метри при вході в цю порожнину були зафіксовані фрагменти посуду трипільської культури та знахідки XV–XVII ст. [23, с. 267–268]. Поблизу с. Ланівці, в урочищі Замчище, що знаходиться на лівому березі р. Нічлава, обстежувалася печера, яка за матеріалами археологічних розкопок репрезентує матеріали пізнього середньовіччя, трипільської культури та вироби з кременю, що можуть бути датовані мезолітичним часом [23, с. 267–268]. В кінці 1990-х рр. М. Сохацьким досліджувалася печера в урочищі Дятлів поблизу с. Голігради Заліщицького р-ну [35, с. 19]. З середини 1990-х рр. по сьогоднішній час М. Сохацький проводить археологічні дослідження в печері Вертеба. Необхідно підкреслити, що археологічні роботи під керівництвом М. Сохацького проводяться не лише у важких природних умовах, але і в час недостатнього фінансування наукових заходів. Завдяки дослідженням у печері Вертеба уточнені питання хронології трипільської культури, антропологічні особливості населення, характер побуту, харчування і навіть спектр хвороб. З'ясовано маловідомі факти побуту, культури та духовного життя трипільців [36, с. 141–146].

Плідно на ниві археологоспелеології працює директор Заліщицького краєзнавчого музею В. Олійник. З 1990 р. при музеї ним була створена й очолена постійно діюча Південнотернопільська археологічна експедиція. Під керівництвом В. Олійника обстежувалася печера Кошова біля с. Лисичник. У печері, поряд з матеріалами XVI–XVII ст., виявлені давньоруські старожитності [24, с. 60–61; 25, с. 32]. Проводилися обстеження в с. Городок (ур. Кирнички). Експедиція працювала в печері Татарка в с. Зелений Гай. Тут виявлено матеріали давньоруського часу та XVII–XVIII ст. При обстеженні печери Лиличка біля с. Лисичники знайдено матеріали трипільської, голіградської культур, XIII–XIV ст. та XVII–XVIII ст. Дослідженнями печери Дятел у с. Голігради зафіксовано старожитності голіградської культури та XVI–XVIII ст. [26, с. 81–91]. При дослідженні печери Луг у с. Винятинцях виявлені матеріали голіградської культури, давньоруського часу та XVII–XVIII ст. [27, с. 299–300].

Дослідженням печер Західного Поділля з кінця 80-х років ХХ ст. займається В. Добрянський. Ним обстежувалися печери в районі Чорткова та селах району (Лисеня в с. Шманьківчики; грот в с. Сосулівка, печери Галілеєвська, Бугри в с. Улашківці). Досліджувалися скельні порожнини в селах Дуплиське, Городок, Лисичники Заліщицького р-ну; селах Переволока, Стінка, Рукомиш, Звенигород Буцацького р-ну; с. Дітківці Зборівського р-ну та в інших місцевостях. Відкрито нові печери, які є перспективними в плані археологічних досліджень. У с. Городоку 1990 р. (ур. Кирнички), за 27 метрів від входу до печери, яку в 1890 р. досліджував Г. Осовський, на висоті 3,5 метри виявлено ще одну печеру, яка в Тернопільському спелеоклубі відома як печера «Добрянського». У 1990 р. між селами Бедриківці та Касперівці на лівому березі річки Дупа та лівому схилі яру, повз який протікає струмок, відкрита печера «Романтична». Влітку 2012 р., на відстані 1 км. від печери «Романтична», вниз за течією р. Дупа, головою спелеоклубу «Кристал» В. Снігуром та членом цього клубу Н. Фриз виявлено печеру «БК-1» (с. Касперівці). У вересні 2012 р. в с. Улашківці Чортківського р-ну, на 150 м нижче гроту св. Онуфрія, в глибокому яру було відкрито грот «Струмок». У 1993 р. між м. Чортковом та с. Угринь була виявлена печера «Рунічна». На думку автора статті, печера використовувалася як язичницьке святилище [9, с. 36–38; 10, с. 153–156]. З XVI ст. тут знаходився християнський скит монаха-самітника. Лише нещодавно, вкотре досліджуючи цю пам'ятку, в печері виявлено германські рунічні написи, які попередньо можна датувати як молодшими рунами (II–VIII ст.), так і старшими (IX–XII ст.) [12, с. 67].

Як показали результати дослідження за участю автора, печери та гроти Тернопільщини вимагають подальшого глибокого вивчення, зокрема, зафіксовані графіті, які потребують систематизації. Цей вид пошуку дасть неочікувані результати, що пов'язано з невідомими фактами стародавньої історії краю. Такі результати досліджень важливі не лише для археології, вони стосуються інших фахових дисциплін: палеографії, сфрагістики, лінгвістики, релігієзнавства, історії архітектури.

Важливим напрямком діяльності науковців є охорона печер-пам'яток, цілісність яких руйнують «чорні археологи», через недосконалість українського законодавства, а також байдужість громадян. Для

прикладу, довкола м. Чорткова є низка природних карстових порожнин, які з 1990-х рр. нищатья стихійними копачами з добування піску та каменю-вапняку. Відтак, частина печер засипані, інші засипаються сміттям та побутовими відходами.

Ці пам'ятки неживої природи є перспективними для історико-археологічних досліджень, адже неподалік них фіксуються старожитності від періоду палеоліту до середньовіччя [11, с. 98–101].

Таким чином, роль музейних закладів надзвичайно важлива у сфері пам'яткоохоронної діяльності, вивченні й дослідженні печер. У більшості випадків вони є єдиними науковими установами на місцях, які мають повноваження, інтелектуальні і частково фінансові ресурси для проведення краєзнавчої та історико-просвітницької роботи, залучаючи до дослідження і збереження старожитностей свого регіону не лише істориків, але й інших спеціалістів – спелеологів, природоохоронців, екологів. Іншою сучасною загрозою для печер є стихійний спелеотуризм. «Дикі туристи» руйнують у природних утвореннях кристали, сталактити, сталагніти, на стінах печер залишають власні графіті, знищуючи історичні. Така «діяльність» руйнує пам'ятки археології, які втрачаються раз і назавжди. Прикро, але почасти аналогічно негативний вплив на збереження пам'яток мають деякі християнські релігійні громади, що на місці історичних скитів у печерах і гротах намагаються «реставрувати» свої святині. Нефахова реставрація також сприяє знищенню пам'ятки. Музейні заклади повинні стати ініціаторами музеєфікації та консервації цих пам'яток. На жаль, але єдина музеєфікована пам'ятка Тернопільської області – це печера Вертеба.

Сподіваємося, що археологічні дослідження печер, їхнє збереження і музеєфікація в майбутньому будуть впроваджуватися працівниками музейних закладів, а їхні нові відкриття зможуть відкрити невідомі факти стародавньої історії Західного Поділля.

Список використаних джерел

1. Артюх В. Нові печерні пам'ятки Середнього Подністров'я /В. Артюх //Скелі й печери в історії і культурі стародавнього населення України. – Львів, 1995. – С. 3–7

2. Артюх В. С. Робота в печерних пам'ятках Дністровського каньйону /В. С. Артюх //Матеріали ІХ Подільської історико-красознавчої конференції. – Кам'янець-Подільський, 1995. – С. 139
3. Артюх В. Археологічні роботи експедиції «Дністер» на Тернопільщині /В. Артюх. //Археологія Тернопільщини. – Тернопіль: Джура, 2003. – С. 251–261
4. Бандрівський М. Сварожі лики /М. Бандрівський. – Львів: Логос, 1992.
5. Літопис Руський. – Київ : Дніпро, 1989.
6. Головацький Я. Об исследовании памятников русской старины, сохранившихся в Галичине и Буковине /Я.Головацький //Труды Первого археологического съезда в Москве в 1869 году. – Москва, 1871.
7. Грушевський М.С. Чи «Домамири» чи «Домажири» /М. С. Грушевський //Записки наукового товариства ім. Т. Шевченка. – Львів, 1895. – Т 5. – С. 1–2
8. Грушевський М. Історія України-Руси: В 11 т., 12 кн. /М. Грушевський. – Київ: Наукова думка, 1992. – Т. 2. – 640 с.
9. Добрянський В. Збруцький ідол: язичництво і християнство. Мандрівка в минуле /В. Добрянський //Тернопіль. – 1994. – № 4–5. – С. 36–38
10. Добрянський В. Збруцький ідол. Погляд крізь призму років /В. Добрянський //Золота пектораль. – 2011. – № 1–2. – С. 153–156
11. Добрянський В. Археологічні дослідження в місті Чорткові /В. Добрянський //Наукові записки Національного заповідника «Замки Тернопілля». – 2011. – С. 98–101.
12. Добрянський В. Археологічне обстеження скельного гроту в селі Угринь біля міста Чорткова /В. Добрянський //Археологія і фортифікація Середнього Подністрів'я. ІІ Всеукраїнська науково-практична конференція Кам'янець-Подільського музею-заповідника. – Кам'янець-Подільський: ПП «Медобори – 2006», 2012. – С. 64–67.
13. Добрянський В. Коли спочили в гомоні віки /В. Добрянський //Голос народу. – №№ 54, 1 (8390–8391). – Від 28 грудня 2012 р. – 4 січня 2013 р.
14. Добрянський В. Хто врятує печери /В. Добрянський //Голос народу. – № 8 (83–96). – Від 8 лютого 2013 р.
15. Дублянський В. Карстолого-географические исследования карстовых полостей Приднестровской Подолии и Покутья /В. Дублянський, Б. Смольников. – Киев: Наукова думка, 1969.
16. Зимельс Ю. Пещеры Тернопольской области /Ю. Зимельс //Пещеры. – Пермь: [б. м.], 1981. – С. 34–38.

17. Кандиба О. Досліди на Галицькому Поділлі в : рр. 1928 та 1929 / О. Кандиба //Записки наукового товариства ім. Т. Шевченка. – Львів, 1937. – Т. 154.
18. Климчук А. Структурные предпосылки палеогенеза в гипсах Западной Украины / А. Климчук, В. Андрейчук, И. Турчинов. – Киев: Наукова думка, 1985.
19. Крип'якевич І. П. Печери в Галичині /І. П. Крип'якевич //Туристика і краєзнавство. – Львів, 1925. – Ч. 2. – С. 1–2.
20. Леонтьев О. К. Общая геоморфология / О. Леонтьев, Г. Рычагов. – Москва: Высшая школа, 1988.
21. Малеев Ю.Н. Раскопки гальштатского городища в с. Лисичник / Ю. Малеев //Археологические открытия 1980 года. – Москва: Наука, 1981. – С. 279.
22. Малеев Ю. Наскельні зображення в печері Кошова біля с. Лисичники / Ю. Малеев, В. Олійник // Склі і печери в історії і культурі стародавнього населення України. – Львів, 1995. – С. 52–54.
23. Мацкевий Л. Археологічні дослідження в Подністров'ї /Л. Мацкевий, В. Артюх, М. Сохацький, В. Стецюк //Археологія Тернопільщини. – Тернопіль: Джура, 2003. – С. 262–268.
24. Олійник В. Дослідження печери Кошова біля села Лисичники / В. Олійник //VIII Подільська історико-краєзнавча конференція. Секція археології : Тези доповідей. – Кам'янець-Подільський, 1990. – С. 60–61.
25. Олійник В. Дослідження давньоруських пам'яток півдня Тернопільщини / В. Олійник //Галич і Галицька земля в державотворчих процесах України : Матеріали міжнародної ювілейної наукової конференції. – Івано-Франківськ – Галич, 1998. – С. 32.
26. Олійник В. Дослідження печер на Заліщанщині /В. Олійник //Археологія Тернопілля. – Тернопіль : Джура, 2003. – С. 81–91.
27. Олійник В. Дослідження печери Луг у Винятинцях на Тернопільщині /В. Олійник //Матеріали і дослідження з археології Прикарпаття і Волині. – Львів, 2009. – Вип. 13 – С. 299–300.
28. Пастернак С. І. Нові знахідки четвертинних ссавців на Західному Поділлі / С. Пастернак, К. Татаринов //Збірник праць Зоологічного музею. – Київ, 1952. – № 25. – С. 89–93.
29. Пастернак Я. Археологія України /Я. Пастернак – Торонто: В-во НТШ, 1961.
30. Полянський Ю. Нові археологічні знахідки з Галичини /Ю. Полянський //Записки наукового товариства ім. Т. Шевченка. – Львів, 1928. – Т. 149.

31. Радзівєвський В.О. У печерних лабіринтах Тернопільщини /В.О. Радзівєвський. – Київ : Здорів'я, 1967.

32. Рідуш Б. Печерні монастирі Подністров'я : Проблеми дослідження та датування /Б. Рідуш //Середньовічна Європа: Погляд з кінця ХХ ст. Матеріали Міжнародної наукової конференції. – Чернівці : Золоті литаври, 2000. – С. 46–51.

33. Свєшніков І. К. Історія населення Передкарпаття, Поділля і Волині вкінці III – на початку II тис. до н.е. /І. К. Свєшніков. – Київ: Наукова думка, 1974.

34. Сохацький М. З історії дослідження печери Вертеба /М. Сохацький //Скелі й печери в історії та культурі стародавнього населення України. – Львів, 1995. – С. 99–101.

35. Сохацький М. Археологічні дослідження в Борцівському районі на Тернопільщині /М. Сохацький //Буковинський історико-етнографічний вісник. – Чернівці, 2000. – С. 19–25.

36. Сохацький М. Перші дослідження ДНК за антропологічними матеріалами трипільської культури із печери Вертеба /М. Сохацький, О. Нікітін, М. Ковалюк, М. Відейко //Трипільська культура. – Київ, 2007. – С. 141–146.

37. Сохацький М. Готфрид Осовський – дослідник трипільської культури Тернопільщини /М. Сохацький //Археологія і давня історія України. – Київ, 2012 – Випуск 9. – С. 256–262.

38. Татаринов К. А. Пещеры Подолии, их фауна и охрана /К. А. Татаринов //Охрана природы и заповедное дело в СССР. – М.: Из-во АН СССР, 1962. – С. 22–28.

39. Татаринов К. А. Карстовые пещеры Среднего Приднестровья /К. Татаринов //Типы карста в СССР. – Труды МОИП. – Москва: Наука, 1965.

40. Тимоцюк Б. А.Языческие святилища древних славян /Б. Тимоцюк, И. Русанова. – Москва, 1993.

41. Janusz B. Zabytki przedhistoryczne Galicji Wschodiej /B. Janusz. – Lwow: [б. в.], 1918.

42. Czolowskj A., Janusz B. Przeszlosc i Zabytki Wojewodstwa Tarnopolskiego /A. Czolowskj, B. Janusz. – Tarnopol: [б. в.], 1926.

43. Orłowicz M. Ilustrowany przewodnik po Galicji /M. Orłowicz. – Lwow, 1919.

44. Ossowskj G. Sprawozdanie drugie z wycieczki paleoetnologicznej po Galicji Wschodiej w r. 1890 /G. Ossowskj //Zbiór wiadomości Antropologii krajowej. – Krakow [б. в.], 1891 – Т. 15.

45. *Plan pieczary «Wertebry» w Bilczy – Zlotem (powiatu Borszowskiego), wykopany przez G. Ossowskiego w latach 1891-1892 //Wykonanie komisji antropologicznej Akademii Umijetnosci w Krakowie , coziem ksiecia Liona Sapiehy. – Krakow: [б. в.],1893.*

46. *Rzaczynski G. Historiae naturalis curosaе Regni Poloniae etc. – Magn. Dio – Lithanie anixarub provinciarum Sandomiriae /G. Rzaczynski. – Sandomiers: [б. в.], 1721.*

47. *Sulimirski T. Sprawozdanie z dzialalnoscki Lwowskiego osrodka przedhistorycznego /T. Sulimirski //Z otchlani wiekow. – Poznan: [б. в.] , 1935.*

Volodymyr Dobryanskyy

THE MUSEUM STAFF PARTICIPATION IN THE ARCHAEOLOGICAL EXPLORATIONS OF THE COCKPIT CAVES IN THE WESTERN PART OF PODILLYA

The article is dedicated to the peculiarities of the geological formation of caves on the territory of the western part Podillya and to their anthropological utilization from the ancient times up to the present days. The problems of the history of the cockpit caves exploration in this region and the importance of the museum establishments for their future examination as well as archaological explorations have been investigated. The peculiarities of preservation, the museum storage and the great importance of the cockpit caves protection in the western part of Podilyya have been highlighted in the article.

Key words: a grotto, cockpit caves, sanctuary, germanic runes.